

ROMAN MURAWSKI

Logika na uniwersytecie w Poznaniu

Logika obecna była i jest na uniwersytecie w Poznaniu (praktycznie) od samego początku jego istnienia¹. Otóż na Wydziale Filozoficznym, który stanowił zaczątek polskiego uniwersytetu w Poznaniu, a powołany został w 1919 r., utworzono w 1920 r. – obok istniejących już w Sekcji Humanistycznej², Katedry I Filozofii i Katedry Historii Filozofii – dwie dalsze katedry, a mianowicie Katedrę Socjologii i Filozofii Kultury oraz Katedrę Teorii i Metodologii Nauk. Kierownikiem tej drugiej został prof. Władysław Mieczysław Kozłowski (1858–1935). Katedra ta stanowiła zatem – w sensie instytucjonalnym – początek logiki na uniwersytecie w Poznaniu.

W 1921 r. Rada Wydziału Filozoficznego podjęła uchwałę o podziale wydziału na dwa wydziały: Wydział Humanistyczny i Wydział Matematyczno-Przyrodniczy – uchwała została zatwierdzona przez Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego dopiero we wrześniu 1925 r. Na Wydziale Humanistycznym utworzono Katedrę Teorii i Metodologii Nauk Przyrodniczych i Humanistycznych, której kierownikiem został W.M. Kozłowski.

W.M. Kozłowski był uczonym o wszechstronnych zainteresowaniach: gruntownie wykształcony na uniwersytecie w Kijowie, gdzie studiował medycynę, kandydat botaniki uniwersytetu w Dorpacie, doktor filozofii Uniwersytetu Jagiellońskiego, wykładowca na Université Libre w Brukseli, docent uniwersytetu w Genewie, wykładowca filozofii w Towarzystwie Kursów Naukowych w Warszawie, wreszcie profesor uniwersytetu w Poznaniu³. Autor (ponad siedmuset) publikacji z wielu dziedzin: botaniki, historii, teorii literatury i innych. Znany był jednak nade wszystko jako filozof i logik – właśnie zagadnienia z zakresu logiki oraz metodologii i filozofii różnych dyscyplin uważał za podstawowe. Zapropono-

¹ Początkowa nazwa uczelni to Wszechnica Piastowska, zmieniona w 1920 r. decyzją Senatu na Uniwersytet Poznański (UP), a w 1955 r. na Uniwersytet im. Adama Mickiewicza (UAM).

² Obok niej istniała jeszcze Sekcja Matematyczno-Przyrodnicza.

³ Na temat życia i osiągnięć naukowych W.M. Kozłowskiego szerzej zob. B. Andrzejewski, *Poglądy filozoficzne W.M. Kozłowskiego*, Poznań 1979; tenże (red.), *Myśl i życie. O humanizmie polskim Władysława M. Kozłowskiego*, Poznań 1985.

wał interesującą i oryginalną klasyfikację nauk. W Poznaniu prowadził ciesząc się dużym zainteresowaniem wykłady z logiki i metodologii nauk. Opublikowane zostały one w 1922 r. w książce *Logika przyrodoznawstwa. Wykłady na Uniwersytecie Poznańskim*⁴. Wcześniej, gdy wykładał w Warszawie, opublikował dwa inne podręczniki logiki⁵. Choć dobrze znał osiągnięcia współczesnych mu logików matematycznych, to jednak jego ujęcie logiki było bardzo tradycyjne. W *Podstawach logiki* pisał, że „Logika jest nauką o czynnościach umysłu poszukującego prawdy”⁶, a rozdziałowi 1 tejże książki nadał tytuł „Myślenie jako przedmiot logiki”⁷. Myśl tę powtórzył także w *Krótkim zarysie logiki* twierdząc tam, że logika jest nauką normatywną, a jej zadaniem jest „badanie dróg, prowadzących rozum do prawdy”⁸. Podkreślał jednak, że logika

badania operacje umysłowe, wykonywane w celu osiągnięcia prawdy w formie tak ogólnej, iżby mogły zastosować się do jakiegokolwiek bądź treści. Bada je ze stanowiska ich formy, odrywając się zupełnie od treści. Własność tę podziela z logiką matematyka [...]. [...] Ten formalny charakter, wspólny logice z matematyką, spowodował zbliżenie do siebie obu nauk w próbach mniej lub dalej posuniętych i znalazł wyraz w utworzeniu logiki matematycznej⁹.

Kończył stwierdzeniem, że logikę można określić „jako naukę o formach każdej uporządkowanej dziedziny przedmiotów rzeczywistych lub urojonych”¹⁰.

Logika pełni wedle W.M. Kozłowskiego rolę narzędzia stosowanego w nauce, przy tym jest nauką czystą w sensie kantowskim. To pozwoliło mu na antypsychologiczne podejście do logiki.

Choć podręczniki logiki W.M. Kozłowskiego nie były dostosowane do aktualnego stanu tej nauki i nie wywarły większego wpływu na polskie środowisko logiczne, to zauważyć należy, że były to pierwsze polskie podręczniki, w których wykładano algebrę Boole’a i teorię relacji. W *Podstawach logiki* sformułował W.M. Kozłowski całą sylogistykę stosując przy tym aparat pojęciowy algebry Boole’a, wzbogacony o pewną odmianę kwantyfikatora egzystencjalnego. Niemniej jednak jego badania pozostawały na marginesie badań prowadzonych w tym czasie przez logików i filozofów lwowsko-warszawskiej szkoły filozoficznej¹¹.

⁴ W.M. Kozłowski, *Logika przyrodoznawstwa. Wykłady na Uniwersytecie Poznańskim*, Poznań 1922.

⁵ Zob. tegoż, *Podstawy logiki, czyli Zasady nauk: wykład systematyczny dla szkół wyższych oraz dla samouctwa*, Warszawa 1916; tegoż, *Krótki zarys logiki wraz z elementami ideografii logicznej*, Warszawa 1918.

⁶ Tenże, *Podstawy logiki...*, s. 8.

⁷ Tamże, s. 22.

⁸ W.M. Kozłowski, *Krótki zarys logiki...*, s. 1.

⁹ Tamże, s. 8–9.

¹⁰ Tamże, s. 9.

¹¹ Na temat tych ostatnich zob. J. Woleński, *Filozoficzna szkoła lwowsko-warszawska*, Warszawa 1985; tenże, *Logic and Philosophy in the Lvov-Warsaw School*, Dordrecht–Boston–London 1989; R. Murawski, *Filozofia matematyki i logiki w Polsce międzywojennej*, „Monografie Fundacji na rzecz Nauki Polskiej”, Toruń 2011;

Duch szkoły lwowsko-warszawskiej zawitał do Poznania wraz z przyjściem tu Zygmunta Zawirskiego (1882–1948). Otóż w związku z przejściem W.M. Koźłowskiego na emeryturę w 1928 r. zlikwidowano kierowaną przez niego Katedrę Teorii i Metodologii Nauk Przyrodniczych i Humanistycznych na Wydziale Humanistycznym, a utworzono w roku akademickim 1929/1930 Katedrę Teorii i Metodologii Nauk na Wydziale Matematyczno-Przyrodniczym, której kierownictwo powierzono właśnie Z. Zawirskiemu. Kierował on katedrą do 1936 r., a w 1937 r. przeniósł się na UJ.

Z. Zawirski był wychowankiem Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie, gdzie studiował filozofię, matematykę i fizykę. Tam też uzyskał doktorat z filozofii, a następnie habilitował się na UJ. Zaliczany do filozoficznej szkoły lwowsko-warszawskiej, prowadził jednak badania, które odbiegały od głównych kierunków reprezentowanych przez tę szkołę. Interesowała go przede wszystkim filozofia nauki, w szczególności problematyka metodologiczna, teoriopoznawcza i ontologiczna, powstała w wyniku rozwoju fizyki (chodzi tu głównie o teorię względności i mechanikę kwantową). Okres poznański należy do najbardziej twórczych w jego karierze naukowej. Tu powstała praca dotycząca indeterminizmu fizyki kwantowej oraz obszerne dzieło poświęcone ewolucji pojęcia czasu, jak i dwie ważne prace poświęcone zastosowaniom logiki.

Choć problematyka ściśle logiczna zajmowała bardziej poboczne miejsce w pracach Z. Zawirskiego, to warto tu powiedzieć co najmniej o dwóch sprawach. Otóż interesowały go kwestie związków między logiką i matematyką oraz sprawa znaczenia logik nieklasycznych, zwłaszcza logik wielowartościowych i logiki intuicjonistycznej. Logikę pojmował przy tym szeroko – nie tylko jako system formalny, ale włączał doń także na przykład naukę o rozumowaniach. Było to odbiciem panujących naówczas w Polsce (i nie tylko) zwyczajów i praktyki dydaktycznej. W skrypcie *Logika teoretyczna* pisał, że „logika jest nauką ogólną i zdaje sprawę ze wspólnej wszystkim naukom struktury, ze sposobu, w jaki pojedyncze nauki swoje twierdzenia uzasadniają”¹². W tej samej książce, stronę wcześniej pisał zaś, że logika nie jest „nauką o rozumie, ale raczej o formach rozumowania, którymi się posługujemy we wszelkim wnioskowaniu jako też rozumowaniu”. Doceniał pomysł Jana Łukasiewicza – jednego z najwybitniejszych przedstawicieli szkoły lwowsko-warszawskiej i współtwórcy (wraz ze Stanisławem Leśniewskim) warszawskiej szkoły logicznej – zbudowania systemów logiki wielowartościowej. Uważał, że ta nowa logika to jedyna droga, na której można zrozumieć zjawiska mikroświata. Kombinując idee J. Łukasiewicza i Emila Leona Posta starał się skonstruować system logiki odpowiedni do interpretacji zarówno problemów współczesnej fizyki, jak i rachunku prawdopodobieństwa¹³.

Tenże, *Philosophy of Mathematics and Logic in the 1920s and 1930s in Poland*, Basel 2014.

¹² Z. Zawirski, *Logika teoretyczna* (skrypt), Kraków 1938, s. 2.

¹³ Dalszy rozwój badań w tym kierunku pokazuje, że Z. Zawirskiego uznać można za prekursora tzw. logiki kwantowej.

Po wyjeździe Z. Zawirskiego do Krakowa, zagadnieniami z pogranicza filozofii i fizyki zajmował się dalej jego uczeń Franciszek Zeidler (1907–1972).

W związku z przeniesieniem się Z. Zawirskiego na UJ powstał problem obsady Katedry Teorii i Metodologii Nauk. Z tą sprawą związana jest pewna nie do końca jasna historia. Ponieważ rzecz jest ważna, choć mało znana, pozwolimy sobie na szczegółowe opisanie, co w tej sprawie wiadomo.

Anita Buderman-Feferman oraz Solomon Feferman piszą w biografii Alfreda Tarskiego¹⁴, co następuje:

Ministerstwo edukacji zwróciło się do wszystkich liczących się profesorów w Polsce o zgłoszenie propozycji kandydatów na obsadzenie wolnego stanowiska. Tarski został jednogłośnie zarekomendowany. Tyle tylko, że po śmierci Piłsudskiego w 1935 roku, Poznań – odwieczna twierdza prawicowego konserwatyzmu, zdominowana przez Kościół katolicki – poszedł jeszcze bardziej na prawo i był jawnie faszystowski i antysemicki. Pomimo jednogłośnych rekomendacji, Uniwersytet Poznański nie powołał Tarskiego na stanowisko. Ponieważ nie było sposobu na powołanie kogokolwiek innego bez podania przyczyn, dla których profesury nie uzyskał Tarski, katedra została zlikwidowana.

Z kolei Jan Woleński pisze, że stanowisko po Z. Zawirskim nie było obsadzone w latach 1937–1939¹⁵ i wyjaśnia w przypisie 15, iż: „Wedle Hiż¹⁶, w Poznaniu obawiano się, iż Tarski mógłby starać się o to stanowisko i wygrać konkurs. Poznań był chyba najbardziej antysemickim regionem w Polsce. To wyjaśniałoby sytuację”¹⁷.

J. Woleński w przedmowie do polskiego wydania biografii A. Tarskiego, autorstwa A.B. i S. Fefermanów twierdzi, że sprawa jest nie do końca wyjaśniona, nie znaleziono bowiem żadnych dokumentów, które klarowałyby sytuację¹⁸. Dodaje, że o ewentualnej kandydaturze Tarskiego na profesora logiki w Poznaniu opowiadał mu Henryk Hiż. J. Woleński przyznaje, że Poznań był twierdzą endecji, ale nie zgadza się z opinią Fefermanów, iż był też przed II wojną światową bliski faszyzmowi. Przytacza też pewną historyjkę, która zdaje się być potwierdzeniem całej opisanej sytuacji z obsadą katedry po Z. Zawirskim¹⁹.

¹⁴ A.B. Feferman, S. Feferman, *Alfred Tarski. Life and Logic*, Cambridge 2004, s. 102–103. Przekład polski: *Alfred Tarski. Życie i logika*, Warszawa 2009, s. 127.

¹⁵ J. Woleński, *Mathematical logic in Poland 1900–1939: People, circles, institutions, ideas*, „Modern Logic” 1995, nr 4, s. 378.

¹⁶ Henryk Hiż (1917–2006), logik i filozof, absolwent UW, uczeń T. Kotarbińskiego, uczestnik Powstania Warszawskiego. W 1950 r. wyjechał z Polski, wykładał na uczelniach zagranicznych, m.in. na University of Pennsylvania w Filadelfii. Był dość blisko związany z A. Tarskim – najpierw jako uczeń gimnazjalny w Warszawie, a potem protegowany w USA (przypis Autora – R. M.).

¹⁷ J. Woleński, *Mathematical logic in Poland...*, s. 400.

¹⁸ A.B. Feferman, S. Feferman, *Alfred Tarski...*, s. 15.

¹⁹ J. Woleński napisał: „Około 1958 roku Tarski spotkał się, bodaj w Brukseli, z pewnym profesorem z Poznania, którego znał sprzed wojny. «Jestem Tarski – rzekł – czy Pan Profesor pamięta o mnie?» Wszystko to było powiedziane bardzo uprzejmie z wielką

Faktem pozostaje, że Katedra Teorii i Metodologii Nauk nie została obsadzona. Jest to dziwne i zaskakujące, gdyż logika cieszyła się naówczas – głównie za sprawą sukcesów warszawskiej szkoły logicznej – ogromnym prestiżem w Polsce. No cóż, czasem czynniki pozamerytoryczne wpływają w sposób mniej czy bardziej decydujący na losy nauki. Pozostaje jedynie snuć domysły i formułować hipotezy na temat tego, jak potoczyłyby się dzieje logiki w Polsce i w szczególności na uniwersytecie w Poznaniu, gdyby A. Tarski otrzymał tu jednak w 1937 r. profesurę i został następcą Z. Zawirskiego²⁰.

Nowy rozdział w dziejach logiki na uniwersytecie w Poznaniu otwiera objęcie w 1945 r. kierownictwa Katedry Teorii i Metodologii Nauk na Wydziale Matematyczno-Przyrodniczym przez Kazimierza Ajdukiewicza²¹. Wychowanek UJK we Lwowie, gdzie studiował filozofię, matematykę i fizykę i gdzie w 1912 r. doktoryzował się pod kierunkiem Kazimierza Twardowskiego, twórcy szkoły lwowsko-warszawskiej, kontynuował studia filozoficzne i matematyczne na uniwersytecie w Getyndze, przerwane przez wybuch I wojny światowej²², habilitował się zaś w 1921 r. na Uniwersytecie Warszawskim. Wykładał na uniwersytetach we Lwowie, Warszawie i Krakowie. Po II wojnie światowej, zaproszony do współpracy przez trzy uniwersytety: krakowski, warszawski i poznański, wybrał ten ostatni, gdzie objął kierownictwo wspomnianej katedry przekształconej w 1951 r. w Katedrę Logiki przy Wydziale Matematyki, Fizyki i Chemii, utworzonym w tymże roku w miejsce Wydziału Matematyczno-Przyrodniczego. Kierował nią do 1955 r., kiedy to przeniósł się do Warszawy. Dodajmy jeszcze, że w latach 1948–1952, a więc w jednym z najtrudniejszych

rewerencją, aczkolwiek różnica w pozycji naukowej była mniej więcej taka, jak między NBA a AZS Poznań w koszykówce. Ów profesor odpowiedział: «O tak, pamiętam, Pan jest Tajtelbaum-Tarski». Opowiadał mi to naoczny świadek tego zdarzenia, także z Poznania, i nawet wcale nim ukontentowany jako wybournym dowcipem ze strony swego starszego kolegi. Dostrzegł jednak, że Tarski przyjął to jako afront. [...] Można interpretować bardzo złośliwe zachowanie się poznańskiego profesora jako właśnie pośredni dowód na to, że Tarski nie był zbyt mile widziany jako kandydat na profesora w Poznaniu. Endeckie środowisko akademickie, silne w Poznaniu, nie chciało mieć Żyda w swoim gronie”. J. Woleński, *Przedmowa do wydania polskiego*, [w:] A.B. Feferman i S. Feferman, *Alfred Tarski...*, s. 15–16

²⁰ Dodajmy, że A. Tarski wymieniany bywa jako jeden z czterech najwybitniejszych logików wszech czasów – obok Arystotelesa, Gottloba Fregego oraz Kurta Gödla.

²¹ Istnieje bogata literatura poświęcona K. Ajdukiewiczowi. Przykładowo zob. K. Gan-Krzywoszyńska, P. Leśniewski, *Kazimierz Ajdukiewicz 1890–1963*, Poznań 2016; A. Jedynak, *Ajdukiewicz*, Warszawa 2003.

²² Dodajmy, że 30 VII 1914 r. K. Ajdukiewicz powołany został do armii austriackiej. Służył w niej na froncie włoskim przez cały okres wojny. W dniu 30 I 1918 r. został zdemobilizowany. Po upadku Austro-Węgier podjął w październiku 1918 r. służbę wojskową w Wojsku Polskim. Szeregi wojska opuścił w stopniu kapitana artylerii w listopadzie 1920 r. Dowodził baterią dział górskich oraz pociągiem pancernym nazwanym „Odsiecz I”. Brał także udział w wojnie polsko-bolszewickiej w 1920 r.

okresów w powojennej historii Polski, K. Ajdukiewicz pełnił funkcję rektora Uniwersytetu Poznańskiego²³.

K. Ajdukiewicz należy do najwybitniejszych przedstawicieli szkoły lwowsko-warszawskiej. Wywarł istotny wpływ na rozwój logiki i filozofii nie tylko w Polsce. W chwili podjęcia pracy na uniwersytecie w Poznaniu cieszył się już sławą międzynarodową, którą zapewniły mu publikacje z okresu międzywojennego. Pracował twórczo w trzech głównych działach logiki, a więc w logice formalnej, w semiotyce logicznej (wydaje się, że to on właśnie wymyślił i upowszechnił tę nazwę) oraz w metodologii.

Nie możemy tu omawiać całego dorobku K. Ajdukiewicza w zakresie logiki i filozofii. Zwróćmy więc uwagę na kilka wątków, w szczególności na prace związane z jego okresem poznańskim.

Do ważniejszych osiągnięć K. Ajdukiewicza należy tzw. dyrektywalna koncepcja znaczenia ogłoszona w latach trzydziestych. Stanowiła ona logiczną podstawę głoszonego przez niego w początkowym okresie twórczości radykalnego konwencjonalizmu eksponującego rolę języka w poznaniu. Z czasem K. Ajdukiewicz zrewidował niektóre z założeń tej koncepcji i stopniowo przechodził ku skrajnemu empiryzmowi, podkreślając rolę doświadczenia i pomiaru w nauce. Z tym ostatnim związana była jego semantyczna koncepcja znaczenia nawiązująca do Johna Stuarta Milla.

W zakresie logiki formalnej, którą zresztą traktował K. Ajdukiewicz głównie jako narzędzie filozofii pozwalające stosować precyzyjne i ściśle narzędzia myślowe, na uwagę zasługują jego prace dotyczące definicji wynikania (definicja K. Ajdukiewicza przygotowała w jakimś sensie definicję A. Tarskiego, funkcjonującą dziś w logice), twierdzenia o dedukcji i reguły indukcji nieskończonej²⁴.

Innym ważnym osiągnięciem K. Ajdukiewicza jest wprowadzony przez niego – a odwołujący się do pewnych spostrzeżeń Edmunda Husserla – rachunek typów syntaktycznych. Rachunek ten znalazł zastosowanie w tzw. lingwistyce algebraicznej. Może on być wykorzystany na przykład przy automatycznej analizie składniowej tekstów. Pasuje przy tym zarówno do koncepcji tzw. gramatyki kategoryalnej, jak i do koncepcji tzw. gramatyki generatywnej. Prace nad wzbogaceniem i rozwinięciem rachunku typów syntaktycznych prowadziło wielu uczonych i prace te są nadal prowadzone (wspomnijmy tu tylko prace: Yehoshuy Bar-Hillela, Joachima Lambeka, C. Gaifmana, E. Shamira czy prace związanych z poznańskim ośrodkiem logicznym: Wojciecha Buszkowskiego, Wojciecha Zielonki i Macieja Kandulskiego).

W zakresie metodologii nauk interesowały K. Ajdukiewicza kwestie związane z logiką praktyczną, takie jak klasyfikacja rozumowań czy problem racjonalności wnioskowań. Zaproponował nową definicję i klasyfikację rozumowań oraz podjął próbę sprecyzowania zawodnych wnioskowań uzasadniających.

²³ Jako ciekawostkę dodajmy, że w okresie sprawowania funkcji rektora nazywano K. Ajdukiewicza „Kazimierzem Wspaniałym”.

²⁴ W sprawie znaczenia prac logicznych K. Ajdukiewicza zob. T. Batóg, *Twórczość Ajdukiewicza a rozwój logiki formalnej*, „Studia Filozoficzne” 1984, nr 5, s. 135–147.

Reprezentując zawsze stanowisko antyirracjonalistyczne w pracach opublikowanych w okresie poznańskim K. Ajdukiewicz występował przeciwko różnym kierunkom idealistycznym w filozofii. Podkreślić należy przy tym, że jego krytyka prowadzona była zazwyczaj poprzez logiczną analizę języka omawianych doktryn i pokazywanie różnego typu pojawiających się w nich błędów logicznych. Podejmował też dyskusje z marksistami i niektórymi tezami filozofii marksistowskiej. Na przykład w pracy *Zmiana i sprzeczność*²⁵ przeprowadził wnikliwą analizę niektórych paradoksów Zenona z Elei – artykuł ten był reakcją na głoszoną przez niektórych marksistów krytykę ontologicznej zasady sprzeczności. Ciekawostką jest też to, że podejmując dyskusje z marksistami, K. Ajdukiewicz z jednej strony bronił swoich poglądów filozoficznych przed atakami adwersarzy, ale jednocześnie próbował podsuwać im pewne rozwiązania wspierające ich poglądy. Na przykład pewnej obrony stanowiska marksistowskiego można się dopatrzyć w artykule *Logika a doświadczenie*²⁶, w którym znajdujemy próbę potraktowania logiki jako systemu hipotez podlegających empirycznej weryfikacji. Poparcie pewnych tez filozofii marksistowskiej znajdujemy też w pracach *Epistemologia i semiotyka*²⁷ oraz *On the notion of existence*²⁸. K. Ajdukiewicz przeprowadza tu analizę logiczną języka, w którym formułowany jest problem sporu idealizmu epistemologicznego i ontologicznego z realizmem. Autor dochodzi do wniosku, że realizm jest stanowiskiem ewidentnie prawdziwym, idealizm subiektywny zaś – ewidentnie fałszywym.

Prace K. Ajdukiewicza i głoszone przez niego poglądy były dyskutowane przez marksistów i krytykowane przez nich, w szczególności przez Adama Schaffa. Na krytykę tę K. Ajdukiewicz odpowiedział w pracy *W sprawie artykułu Prof. A. Schaffa o moich poglądach filozoficznych*²⁹.

K. Ajdukiewicz przywiązywał bardzo dużą wagę do problematyki nauczania logiki. Napisał kilka znakomych podręczników logiki i filozofii (wspomnijmy tylko powstałe w okresie poznańskim *Zagadnienia i kierunki filozofii*³⁰ oraz *Zarys logiki*³¹), zabierał głos w dyskusjach na temat dydaktyki logiki, organizował poświęcone tej problematyce spotkania, wypowiadał się w poświęconych tym za-

²⁵ K. Ajdukiewicz, *Zmiana i sprzeczność*, „Myśl Współczesna” 1948, nr 8/9, s. 35–52.

²⁶ Tenże, *Logika a doświadczenie*, „Przegląd Filozoficzny” 1947, nr 43, z. 1–4, s. 3–21.

²⁷ Tenże, *Epistemologia i semiotyka*, „Przegląd Filozoficzny” 1948, nr 44, s. 336–347.

²⁸ Tenże, *On the notion of existence*, „Studia Philosophica” 1951, nr 4, s. 7–22.

²⁹ Tenże, *W sprawie artykułu Prof. A. Schaffa o moich poglądach filozoficznych*, „Myśl Filozoficzna” 1953, nr 2, s. 292–334.

³⁰ Warto tu wspomnieć o dziwnych losach książki, ukazujących specyfikę okresu powojennego, naznaczonego początkiem stalinizmu w polityce kulturalnej. Otóż *Zagadnienia i kierunki filozofii* były w zamierzeniu autora dziełkiem mającym popularyzować filozofię i jej problematykę. Książka nie trafiła jednak do wolnej sprzedaży w księgarniach, gdyż decyzją ówczesnych władz otrzymały ją jedynie biblioteki i mogli ją nabyć tylko ludzie zawodowo uprawiający filozofię. Tenże, *Zagadnienia i kierunki filozofii. Teoria poznania, metafizyka*, Warszawa 1949, wyd. drugie: Warszawa 1983; wyd. trzecie: Kęty–Warszawa 2004.

³¹ K. Ajdukiewicz, *Zarys logiki*, Warszawa 1957.

gadnieniom artykułach. Zabierał także głos w ważnej dla dziejów polskiej logiki i filozofii debacie o nauczaniu logiki, która prowadzona była na łamach „Myśli Filozoficznej”. Brali w niej udział zarówno logicy (wśród nich K. Ajdukiewicz, Andrzej Grzegorzczak, Klemens Szaniawski, Roman Suszko), jak i filozofowie marksiści (m.in. A. Schaff). Była to dyskusja nie tylko merytoryczna, ale miała także ważne implikacje polityczne.

W 10-letnim okresie kierowania Katedrą Logiki stworzył K. Ajdukiewicz na uniwersytecie w Poznaniu ważny ośrodek naukowy w zakresie logiki i filozofii. W prowadzonym przez niego i słynnym na całą Polskę seminarium logiczno-metodologicznym uczestniczyło wielu pracowników naukowych z różnych ośrodków w kraju, tu powstawały liczne i reprezentujące najwyższy poziom naukowy prace z logiki, metodologii nauk czy filozofii. Zaszczepił on w tym środowisku ducha szkoły lwowsko-warszawskiej.

W Poznaniu właśnie, pod redakcją K. Ajdukiewicza zaczęło się w 1953 r. ukazywać czasopismo „Studia Logica” (wydawane do dziś i należące do najważniejszych czasopism logicznych na świecie). Tu ukazywało się też współredagowane (w latach 1935–1951) przez K. Ajdukiewicza wraz z Romanem Ingardenem i K. Twardowskim czasopismo „Studia Philosophica”. K. Ajdukiewicz był uczonym powszechnie szanowanym, cieszył się ogromnym autorytetem.

Do uczniów i współpracowników K. Ajdukiewicza z okresu poznańskiego należeli Seweryna Łuszczewska-Romahnowa, R. Suszko, Zbigniew Czerwiński czy Andrzej Malewski, którzy kontynuowali tutaj jego dzieło, gdy mistrz wyjechał do Warszawy. Kierownictwo Katedry Logiki po K. Ajdukiewiczu objęła S. Łuszczewska-Romahnowa.

Zanim przejdziemy do omówienia dalszych losów logiki na uniwersytecie w Poznaniu, powiedzmy o pracach uczniów K. Ajdukiewicza, którzy z różnych powodów nie byli ściśle związani z tym środowiskiem.

R. Suszko (1919–1979), syn Jerzego Suszki, wybitnego chemika i rektora Uniwersytetu Poznańskiego w latach 1952–1956, studiował fizykę, matematykę i chemię na UP, w czasie wojny zaś fizykę, matematykę i filozofię na tajnych kompletach UJ, gdzie w 1945 r. uzyskał magisterium z filozofii pod kierunkiem Z. Zawirskiego. W 1946 r. zaczął pracę w Katedrze Teorii i Metodologii Nauk Uniwersytetu Poznańskiego. Tutaj też doktoryzował się pod kierunkiem K. Ajdukiewicza (1948) i habilitował (1951). Pełnił też obowiązki (pierwszego) sekretarza redakcji „Studia Logica”. W 1952 r. przeniósł się do Warszawy.

Prace logiczne R. Suszki z okresu poznańskiego dotyczyły logicznych reguł wnioskowania i ich związku z prawami logiki, teorii definicji matematycznej oraz pewnych zagadnień z teorii systemów aksjomatycznych. W szczególności zajmował się systemami logiki bez aksjomatów, które zastąpione zostają zbiorem finitystycznych reguł inferencyjnych. Jego rozprawa habilitacyjna „Canonic axiomatic systems”³², jedyna

³² O atmosferze tamtych czasów mówią losy rozprawy habilitacyjnej R. Suszki. W 1950 r. złożył on w redakcji „Kwartalnika Filozoficznego” pracę „Konstruowalne przedmioty i kanoniczne systemy aksjomatyczne”. Nie została ona opublikowana, ponieważ ówczesne władze polityczne zlikwidowały czasopismo. Po raz pierwszy

jego praca z teorii mnogości, poświęcona była eksplikacji paradoksu Skolema i zawierała ogólne rozważania metateoretyczne, związane z modelami teorii aksjomatycznych, przede wszystkim dla teorii mnogości.

Do kręgu logików poznańskich, uczniów K. Ajdukiewicza, należeli też przez szereg lat Z. Czerwiński (1927–2010) i A. Malewski (1929–1963). Z. Czerwiński w swych pracach logicznych zajmował się teorią indukcji i jej związkami ze statystyką i teorią gier, pisał też o paradoksie implikacji oraz o wnioskowaniu dedukcyjnym. Z czasem zajął się problematyką ekonomiczną. A. Malewski był starszym asystentem w katedrze K. Ajdukiewicza (w 1956 r. przeniósł się do Instytutu Filozofii i Socjologii PAN w Warszawie). Współpracował także z Jerzym Topolskim w zakresie metodologii nauk historycznych. Napisał ciekawy i przystępny podręcznik *ABC porządnego myślenia*³³.

Jak napisaliśmy już wyżej, kierownictwo Katedry Logiki objęła po K. Ajdukiewiczu S. Łuszczewska-Romahnowa (1904–1978). S. Łuszczewska-Romahnowa³⁴ studiowała filozofię i matematykę na UJK we Lwowie, gdzie w 1932 r. uzyskała doktorat – faktycznym opiekunem naukowym był K. Ajdukiewicz, aczkolwiek promotorem był ostatecznie A. Twardowski – i rozpoczęła pracę w Katedrze Filozofii I, którą kierował K. Ajdukiewicz. W 1943 r. aresztowana wraz z mężem przeszła przez obozy koncentracyjne na Majdanku, Ravensbrück i Buchenwaldzie (oddział w Lipsku). W 1947 r. rozpoczęła pracę w Katedrze Logiki i Metodologii Nauk na Wydziale Matematyczno-Przyrodniczym UP kierowanej przez K. Ajdukiewicza. W 1969 r. w ramach zmiany struktury uniwersytetów w Polsce na Wydziale Matematyki, Fizyki i Chemii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza utworzono Instytut Matematyki. Uczyniono to przez połączenie obu istniejących tu Katedr Matematyki (Katedry Matematyki I kierowanej przez Władysława Orlicza i Katedry Matematyki II kierowanej przez Andrzeja Alexiewicza) oraz Katedry Logiki (przemianowanej na Zakład Logiki Matematycznej).

została opublikowana dopiero w 2002 r., w wydanym przez PAU i UJ numerze archiwalnym „Kwartalnika Filozoficznego” (1950, t. 19, nr 3/4). Poza zmianami w tytule, tekst dokładnie odpowiada późniejszemu tekstowi angielskiemu *Canonic axiomatic systems*. Tom 4 czasopisma „Studia Philosophica”, w którym ukazała się praca w języku angielskim był ostatnim, który został opublikowany, gdyż i to czasopismo zostało zlikwidowane.

³³ A. Malewski, *ABC porządnego myślenia*, Warszawa, Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych, 1957.

³⁴ Informacje biograficzne dotyczące S. Łuszczewskiej-Romahnowej znaleźć można w artykułach: T. Batóg, *Seweryna Łuszczewska-Romahnowa*, „Studia Filozoficzne” 1979, nr 1, s. 189–194. Przedruk [w:] tenże, *Od Kanta do homofonów (Artykuły, autoreferaty, biografie, recenzje)*, Poznań 2015, s. 232–237; tenże, *Romahnowa (Łuszczewska-Romahnowa)*, *Polski Słownik Biograficzny*, t. 31, z. 4, s. 575–576; tenże, *Seweryna Łuszczewska-Romahnowa – Logic and Philosophy of Science*, [w:] W. Krajewski (ed.), *Polish Philosophers of Science and nature in the 20th Century*, Amsterdam–Atlanta, 2001, s. 113–119. Ponadto zob. R. Murawski, J. Pogonowski, *Seweryna Łuszczewska-Romahnowa*, [w:] A. Garrido, U. Wybraniec-Skardowska (eds.), *Lvov-Warsaw School. Past and Present*, Basel 2018, s. 241–247.

Zakładem Logiki Matematycznej S. Łuszczewska-Romahnowa kierowała do chwili przejścia na emeryturę w 1974 r.

S. Łuszczewska-Romahnowa zajmowała się naukowo logiką matematyczną, metodologią oraz historią logiki i metodologii. W zakresie pierwszej z tych grup wspomnieć trzeba jej prace poświęcone uogólnieniu graficznej metody diagramów Venna sprawdzania formuł logiki tradycyjnej (pozwala ona na podanie metody rozstrzygnięcia dla jednoargumentowego rachunku predykatów) oraz klasyfikacji wielopoziomowej (w szczególności określiła funkcję odległości wyznaczoną przez klasyfikację oraz użyła jej do oryginalnej eksplikacji ważnego metodologicznie pojęcia klasyfikacji naturalnej). Kontynuacją tych ostatnich zagadnień były dwie prace (napisane wspólnie z T. Batógiem)³⁵ na temat klasyfikacji, gdzie wprowadzono uogólnione pojęcie klasyfikacji typu pozaskończzonego i zbadano ich własności oraz związki m.in. z tzw. Boole'owskimi przestrzeniami metrycznymi.

W pracach metodologicznych S. Łuszczewska-Romahnowa zajmowała się problemem wyrażenia wieloznacznych występujących w języku nauki, poddała analizie i krytyce probabilistyczne ujęcie problemu indukcji opowiadając się za pragmatycznym rozwiązaniem tej kwestii, zaproponowała też interesującą próbę unowocześnienia klasycznej teorii argumentacji.

W zakresie prac, które zaliczyć można do historii logiki i metodologii jej zainteresowania skupiały się szczególnie na wieku siedemnastym oraz na logice polskiej zwłaszcza okresu międzywojennego. Przełożyła także na język polski *Logikę* Anotoine Arnaulda i Pierre Nicole'a (przekład ten ukazał się w 1958 r. w „Bibliotece Klasyków Filozofii” PWN).

Dodać należy, że – jak zauważa T. Batóg – „[w]szystkie prace Profesor S. Romahnowej pisane są niezwykle jasno i z wysoką kulturą logiczną. Pod tym względem była wiernym kontynuatorem świetnych tradycji szkoły lwowskiej, a zwłaszcza stylu rozpraw K. Ajdukiewicza, który miał na nią wpływ największy”³⁶.

W 1974 r. kierownikiem Zakładu Logiki Matematycznej został T. Batóg (ur. 1934 r.). Ukończył studia polonistyczne na uniwersytecie w Poznaniu i w 1956 r. rozpoczął pracę w Katedrze Logiki na Wydziale Filozoficzno-Historycznym kierowanej przez Adama Wiegnera, by w 1957 r. przejść do Katedry Logiki na Wydziale Matematyki, Fizyki i Chemii. Tutaj doktoryzował się w 1962 r., a habilitował w 1968 r. Kierował Zakładem Logiki Matematycznej do 1996 r.

Zainteresowania naukowe T. Batoga to zastosowania logiki do fonologii teoretycznej i analizy filozoficznej, filozofia matematyki, historia literatury oraz fonetyka języka polskiego. W zakresie tej pierwszej dziedziny wspomnieć trzeba nade wszystko jego monografię *The Axiomatic Method in Phonology*³⁷. Przedstawiono w niej fonologię teoretyczną w postaci sformalizowanego systemu dedukcyjnego, opartego na teorii typów i rozszerzonej mereologii (z relacją następstwa czasowe-

³⁵ Por. T. Batóg, S. Łuszczewska-Romahnowa, *A generalized theory of classifications. I*, „Studia Logica” 1965, nr 16, s. 53–74; Ciż, *A generalized theory of classifications. II*, „Studia Logica” 1965, nr 17, s. 7–24.

³⁶ Tamże.

³⁷ T. Batóg, *The Axiomatic Method in Phonology*, London 1967.

go) w ujęciu A. Tarskiego. Książka ta oraz inne jego prace z zakresu logicznych podstaw fonologii znalazły uznanie i są szeroko cytowane i omawiane w literaturze przedmiotu.

T. Batóg opublikował też szereg prac poświęconych różnym analizom logicznym i filozoficznym – niektóre z nich zostały przedrukowane w jego książce *Analizy logiczne i filozoficzne*³⁸. Do prac tej grupy oraz prac z zakresu filozofii matematyki należy też książka *Dwa paradygmaty matematyki*³⁹ oraz obszerna rozprawa Immanuela Kanta poświęcona filozofii matematyki⁴⁰.

Do dziedziny fonetyki języka polskiego zaliczyć należy opracowany przez T. Batoga wspólnie z żoną Marią Steffen-Batogową obszerny *Słownik homofonów polskich*⁴¹.

T. Batóg jest też autorem podręcznika *Podstawy logiki*⁴² (do tej pory ukazały się cztery wydania), przeznaczonego dla matematyków i filozofów. Jest on szeroko wykorzystywany w praktyce dydaktycznej nie tylko w ośrodku poznańskim.

Pod kierownictwem T. Batoga Zakład Logiki Matematycznej bardzo się rozwinął. W latach 1972–1974 rozpoczęła tu pracę grupa młodych matematyków zainteresowanych logiką – w porządku chronologicznym: R. Murawski, W. Zielonka, W. Buszkowski, Zygmunt Vetulani, Wojciech Nowakowski, Jerzy Pogonowski, M. Kandulski oraz Izabela Bondecka-Krzykowska i w końcu Kazimierz Świrydowicz, który zaczynał swoją karierę w Zakładzie Prawniczych Zastosowań Logiki na Wydziale Prawa (p. niżej). Zainteresowania naukowe tych osób wpłynęły znacząco na rozszerzenie problematyki badawczej Zakładu Logiki Matematycznej. W. Buszkowski, W. Zielonka i M. Kandulski zajęli się zasadniczo logiczną teorią gramatyk kategorialnych. W. Buszkowski zajmuje się także rachunkiem Lambeka, logikami podstrukturalnymi oraz algebrą logiki i ich zastosowaniami w informatyce, M. Kandulski – lingwistyką matematyczną i logiką obliczeniową. R. Murawski zajmował się logiką matematyczną i podstawami matematyki, w szczególności teorią modeli arytmetyki, a obecnie zajmuje się głównie filozofią i historią matematyki i logiki. Z. Vetulani zaczynał od podstaw matematyki, potem zajął się lingwistyką komputerową, J. Pogonowski zajmował się zastosowaniami logiki w lingwistyce, a obecnie aksjomatami ekstremalnymi, K. Świrydowicz zaś prawniczymi zastosowaniami logiki oraz logikami nieklasycznymi, a I. Bondecka-Krzykowska filozofią i historią informatyki i matematyki.

³⁸ Tenże, *Analizy logiczne i filozoficzne (Logical and Philosophical Analyses)*, Poznań 2010.

³⁹ Tenże, *Dwa paradygmaty matematyki. Studium z dziejów i filozofii matematyki*, Poznań 1996, wyd. drugie 2000.

⁴⁰ Tenże, *Kantowska filozofia matematyki a paradygmat Euklidesa*, [w:] tenże, *Od Kanta do homofonów...*, s. 11–95. Przedruk [w:] tegoż, *Dwa studia o Kancie*, Poznań 2017, s. 9–93.

⁴¹ Tenże, M. Steffen-Batogowa, *Słownik homofonów polskich*, Poznań 2009.

⁴² Tenże, *Podstawy logiki*, Poznań 1986, wyd. drugie 1994, wyd. trzecie 1999, wyd. czwarte 2003.

Z Zakładu Logiki Matematycznej, którego kierownictwo po T. Batogu objął w 1996 r. R. Murawski, wyewoluowały Zakład Teorii Obliczeń (kierownik: W. Buszkowski) oraz Zakład Lingwistyki Informatycznej i Sztucznej Inteligencji (kierownik: Z. Vetulani). J. Pogonowski kierował Zakładem Logiki Stosowanej w Instytucie Językoznawstwa (obecnie pracuje w Zakładzie Logiki i Kognitywistyki Instytutu Psychologii, a Zakładem Logiki Stosowanej kieruje Władysław Zabrocki).

Obok ośrodka logiki na Wydziale Matematyczno-Przyrodniczym/Wydziale Matematyki, Fizyki i Chemii istniała też od 1952 r. Katedra Logiki na Wydziale Filozoficzno-Historycznym. Nawiązywała ona do tradycji przedwojennej Katedry Teorii i Metodologii Nauk Przyrodniczych i Humanistycznych funkcjonującej na Wydziale Humanistycznym, a kierowanej przez W.M. Kozłowskiego (pisaliśmy o niej powyżej). Pierwszym kierownikiem nowej Katedry Logiki został A. Wiegner (1889–1967). Ten urodzony w Poznaniu⁴³ wychowanek UJ, gdzie studiował filozofię, matematykę i psychologię i gdzie się doktoryzował z zakresu filozofii, związał się na stałe z UP w 1928 r. Tutaj też habilitował się w 1934 r. Po wojnie objął w 1947 r. kierownictwo Katedry Filozofii (reaktywowanej w 1945 r. na Wydziale Humanistycznym i przemianowanej w 1951 r. na Katedrę Historii Filozofii). Od 1952 r. do przejścia w stan spoczynku w 1960 r. kierował Katedrą Logiki.

Zainteresowania i prace naukowe A. Wiegnera należą do różnych dziedzin: historii filozofii, teorii poznania, ontologii, psychologii, filozoficznych podstaw fizyki i logiki formalnej. Jego prace z zakresu logiki, która nas tu interesuje, poświęcone były badaniom nad nowoczesnym ujęciem tzw. logiki tradycyjnej i leżały poza głównym nurtem rozwoju logiki współczesnej. A. Wiegner bronił w swych pracach logicznych zasady odwrotności między treścią i zakresem pojęć i uważał, że argumenty wysuwane przeciw tej zasadzie mają swe źródło w nieporozumieniach terminologicznych i w błędnym rozumieniu pojęcia bogactwa treści. Podejmując zagadnienie aksjomatyzacji logiki tradycyjnej A. Wiegner rozszerzył układ aksjomatów, zaproponowany wcześniej przez K. Ajdukiewicza, dodając aksjomat gwarantujący nieuniwersalność wszystkich rozważanych nazw i pokazał, że w takim systemie dają się udowodnić wszystkie znane w XIX w. prawa logiczne zawierające funktor negacji przynazwowej.

⁴³ W sprawie informacji na temat życia i osiągnięć naukowych A. Wiegnera zob. T. Batóg, *Adam Wiegner*, „Studia Filozoficzne” 1968, nr 1, s. 236–238; tenże, *Problematyka logiki tradycyjnej w pracach Adama Wiegnera*, „Studia Logica” 1968, nr 23, 143–146. Ponadto zob. R. Murawski i J. Pogonowski, *Badania logiczne prowadzone w Uniwersytecie Poznańskim w latach 1945–1955*, „Investigationes Linguisticae” 2006, nr 14, s. 68–77; R. Murawski, J. Pogonowski, *Logical investigations at the University of Poznań in 1945–1955*, [w:] *Methodisches Denken im Kontext*, eds. P. Bernhard, V. Peckhaus, Paderborn 2008, s. 239–254. Przedruk [w:] R. Murawski, *Logos and Mátēma. Studies in the Philosophy of Mathematics and History of Logic*, Frankfurt am Main 2011, s. 283–294.

A. Wiegner był też autorem podręcznika *Elementy logiki formalnej*⁴⁴, w którym obszernie omówiona została spuścizna arystotelesowsko-scholastyczna w zakresie logiki, ale też zawarto kompletny wykład elementów logiki matematycznej⁴⁵.

Po A. Wiegnerze kierownictwo Katedry Logiki na Wydziale Filozoficzno-Historycznym objął w 1961 r. Jerzy Giedymin (1925–1993), po nim zaś w 1967 r. – Jerzy Kmita (1931–2012). W 1969 r. utworzono na UAM Instytut Filozofii. Katedra Logiki wcielona została do tegoż instytutu i przemianowana na Zakład Logiki i Metodologii. Jej kierownikiem został J. Kmita, po nim zaś kierował zakładem Włodzimierz Ławniczak, a obecnie Paweł Zeidler.

Prace J. Giedymina w okresie jego pobytu w Poznaniu⁴⁶ poświęcone były różnym zagadnieniom metodologii nauk empirycznych oraz pewnym problemom metodologicznym nauk społecznych. W szczególności w najobszerniejszej pracy z okresu poznańskiego *Problemy, założenia, rozstrzygnięcia*⁴⁷ zajmował się ogólną teorią pytań oraz nawiązującą do niej metodologią nauk empirycznych.

Pod kierownictwem J. Kmity Zakład Logiki stał się żywym i twórczym ośrodkiem badań w zakresie metodologii nauk, zwłaszcza nauk humanistycznych. Współpracowali z nim także filozofowie o zainteresowaniach metodologicznych (Jan Such, Leszek Nowak) oraz historyk J. Topolski. Stworzyli oni tzw. poznańską szkołę metodologiczną. Główne tematy badawcze podejmowane przez członków tej grupy to: (1) analiza podstawowych pojęć teorii literatury przy użyciu aparatu pojęciowego semantyki logicznej; (2) analiza metod wyjaśniania faktów i zjawisk oraz uzasadniania tez w naukach humanistycznych, w szczególności analiza i krytyka różnych ujęć metody humanistyki; (3) analiza założeń metodologicznych *Kapitału* Karola Marksa; (4) badania z zakresu teorii i metodologii historii sztuki⁴⁸. Członkowie tej grupy byli też autorami ważnych podręczników, w szczególności wspomnieć należy *Wykłady z logiki i metodologii nauk dla studentów wydziałów humanistycznych* J. Kmity⁴⁹ oraz *Wstęp do metodologii ogólnej nauk* J. Sucha⁵⁰.

Z Zakładu Logiki wyszedł też Andrzej Wiśniewski zajmujący się logiką pytań i logiką epistemiczną, który obecnie pracuje w Zakładzie Logiki i Kognitywistyki w Instytucie Psychologii.

⁴⁴ A. Wiegner, *Elementy logiki formalnej*, Poznań 1948.

⁴⁵ Podręcznik ten, zalecany i używany przez studentów kierunków humanistycznych, był z pewnością za trudny dla nich. Nazywano go „zielonym diabłem” (od koloru okładki).

⁴⁶ J. Giedymin w 1968 r. wyjechał z Polski do Wielkiej Brytanii, gdzie uczęszczał na seminarium Karla Poppera w London School of Economics. W 1971 r. został profesorem w School of Mathematical and Physical Sciences w University of Sussex.

⁴⁷ J. Giedymin, *Problemy, założenia, rozstrzygnięcia. Studia nad logicznymi podstawami nauk społecznych*, Poznań 1964.

⁴⁸ S. Łuszczewska-Romahnowa, *Logika*, [w:] *Nauka w Wielkopolsce*, red. G. Labuda, Poznań 1973, s. 190–198.

⁴⁹ J. Kmita, *Wykłady z logiki i metodologii nauk dla studentów wydziałów humanistycznych*, Warszawa 1975.

⁵⁰ J. Such, *Wstęp do metodologii ogólnej nauk*, Poznań 1973.

Oprócz opisanych wyżej ośrodków logiki na uniwersytecie w Poznaniu powie-
dzieć trzeba o jeszcze jednym, a mianowicie o wspomnianym już wyżej Zakładzie
Prawniczych Zastosowań Logiki na Wydziale Prawa. Kierował nim wybitny teo-
retyk prawa i logik Zygmunt Ziemiński (1920-1996). Z zakładu tego wyszło wie-
lu znanych specjalistów z wymienionych dziedzin – uczniów Z. Ziemińskiego
(m.in. K. Świrydowicz – por. wyżej). Sam Z. Ziemiński zajmował się logicznymi
problemami prawoznawstwa, zastosowaniami logiki deontycznej we wnioskowa-
niach prawniczych, logiką norm. Jest też autorem znanego i wielokrotnie wznaw-
ianego podręcznika *Logika praktyczna*.

Zaprezentowana panorama jednostek organizacyjnych i osób zajmujących się
(szeroko rozumianą) problematyką logiczną na uniwersytecie w Poznaniu poka-
zuje, że nauka ta od początku istnienia tej uczelni nie tylko była na niej obecna,
ale rozwijała się i dorównywała kroku innym ośrodkom na świecie. Zwraca uwa-
gę duże zróżnicowanie problematyki badawczej. Rozwijano tu logikę w szerokim
zakresie tematycznym, a więc była to zarówno logika matematyczna, jak również
logika formalna i logika matematyczna, jak również logika związana i zajmująca
się specyficznymi problemami nauk humanistycznych, przyrodniczych czy nauk
prawnych. Badania logiczne łączono z badaniami metodologicznymi w zakresie
nauk formalnych (matematycznych), jak i przyrodniczych czy humanistycznych
oraz z filozofią poszczególnych dyscyplin⁵¹. Przy tym, o ile w okresie międzywo-
jennym zarówno zakres badań, jak i osiągnięte wyniki miały raczej charakter lokal-
ny, o tyle po drugiej wojnie światowej logika uprawiana w poznańskim ośrodku
uniwersyteckim znajdowała się w głównym światowym nurcie rozwoju tej dzie-
dziny. Osiągane tu wyniki były znane i cytowane na świecie, znajdowały uzna-
nie w oczach specjalistów. Wydaje się, że w jakimś przynajmniej sensie poznań-
ska logika była kontynuacją tradycji lwowsko-warszawskiej szkoły filozoficznej,
a w szczególności warszawskiej szkoły logicznej, którego ducha zaszczerpił w Po-
znaniu Z. Zawirski, a nade wszystko K. Ajdukiewicz, jeden z najważniejszych jej
przedstawicieli. Świadczy o tym zarówno powiązanie typu promotor-doktorant⁵²,
jak i przede wszystkim tematyka badań i sposób ich uprawiania, rozumienie logiki
i jej znaczenia dla metodologii i filozofii.

Do tego należy dodać ogromne zaangażowanie dydaktyczne logików poznań-
skich. Logiki uczono (jakże słusznie!) na wszystkich kierunkach studiów, zarówno
stacjonarnych, jak i niestacjonarnych!⁵³ W tym kontekście powstawały znakomite

⁵¹ Warto zwrócić też uwagę na to, że logicy poznańscy byli na ogół wykształceni w kil-
ku dziedzinach (por. zamieszczone wyżej krótkie uwagi biograficzne).

⁵² Dla przykładu mamy tu takie powiązania, jak: Ajdukiewicz → Suszko czy Ajdukie-
wicz → Łuszczewska-Romahnowa → Batóg → Buszkowski, Kandulski, Zielonka,
czy też Tarski → Mostowski → Marek → Murawski, Vetulani.

⁵³ Niestety, od pewnego czasu zdecydowanie odchodzi się od tej, że wszech miar godnej
pochwały, praktyki i ogranicza się coraz bardziej, ba, nawet zupełnie eliminuje logikę
z programów studiów. Czyżby był to skutek coraz bardziej szerzącego się w życiu
społecznym irracjonalizmu i niedoceniań znaczenia jasnego i porządnego myślenia
i rozumowania?

podręczniki logiki (o niektórych z nich wspominaliśmy powyżej), z powodzeniem używane i stosowane nie tylko w ośrodku poznańskim, ale i w innych.

Bibliografia

- Ajdukiewicz K., *Epistemologia i semiotyka*, „Przegląd Filozoficzny” 1948, nr 44, s. 336–347.
- Ajdukiewicz K., *Logika a doświadczenie*, „Przegląd Filozoficzny” 1947, nr 43, z. 1–4; s. 3–21.
- Ajdukiewicz K., *On the notion of existence*, “Studia Philosophica” 1951, nr 4, s. 7–22.
- Ajdukiewicz K., *W sprawie artykułu Prof. A. Schaffa o moich poglądach filozoficznych*, „Myśl Filozoficzna” 1953, nr 2, s. 292–334.
- Ajdukiewicz K., *Zagadnienia i kierunki filozofii. Teoria poznania, metafizyka*, Warszawa, „Czytelnik”, 1949, wyd. drugie: Warszawa, „Czytelnik”, 1983; wyd. trzecie: Kęty–Warszawa, Wydawnictwo Antyk – Fundacja Aletheia, 2004.
- Ajdukiewicz K., *Zarys logiki*, Warszawa, Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych, 1957.
- Ajdukiewicz K., *Zmiana i sprzeczność*, „Myśli Współczesna” 1948, nr 8/9, s. 35–52.
- Andrzejewski B. (red.), *Myśl i życie. O humanizmie polskim Władysława M. Kozłowskiego*, Poznań, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, 1985.
- Andrzejewski B., *Poglądy filozoficzne W.M. Kozłowskiego*, Poznań, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, 1979.
- Batóg T., Steffen-Batogowa M., *Słownik homofonów polskich*, Poznań, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, 2009.
- Batóg T., *Adam Wiegner*, „Studia Filozoficzne” 1968, nr 52, 236–238. Przedruk [w:] T. Batóg, *Od Kanta do homofonów (Artykuły, autoreferaty, biografie, recenzje)*, Poznań, Wydawnictwo i Drukarnia Uni-Druk, 2015, s. 228–231.
- Batóg T., *Analizy logiczne i filozoficzne (Logical and Philosophical Analyses)*, Poznań, Wydawnictwo i Drukarnia Uni-Druk, 2010.
- Batóg T., *Dwa paradygmaty matematyki. Studium z dziejów i filozofii matematyki*, Poznań, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, 1996, wyd. drugie 2000.
- Batóg T., *Kantowska filozofia matematyki a paradygmat Euklidesa*, [w:] *Od Kanta do homofonów (Artykuły, autoreferaty, biografie, recenzje)*, Poznań, Wydawnictwo i Drukarnia Uni-Druk, 2015, s. 11–95. Przedruk [w:] T. Batóg, *Dwa studia o Kancie*, Poznań, Wydawnictwo i Drukarnia Uni-Druk, 2017, s. 9–93.
- Batóg T., Łuszczewska-Romahnowa, S., *A generalized theory of classifications. I*, „Studia Logica” 1965, nr 16, s. 53–74.
- Batóg T., Łuszczewska-Romahnowa, S., *A generalized theory of classifications. II*, „Studia Logica” 1965, nr 17, s. 7–24.
- Batóg T., *Podstawy logiki*, Poznań, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, 1986, wyd. drugie 1994, wyd. trzecie 1999, wyd. czwarte 2003.
- Batóg T., *Problematyka logiki tradycyjnej w pracach Adama Wiegnera*, „Studia Logica” 1968, nr 23, s. 143–146.
- Batóg T., *Seweryna Łuszczewska-Romahnowa – Logic and Philosophy of Science*, [w:] W. Krajewski (ed.), *Polish Philosophers of Science and nature in the 20th Century*, Am-

- sterdam–Atlanta, Editions Rodopi, 2001, s. 113–119. Przedruk [w:] T. Batóg, *Analizy logiczne i filozoficzne (Logical and Philosophical Analyses)*, Poznań, Wydawnictwo i Drukarnia Uni-Druk, 2010, s. 265–271.
- Batóg T., *Seweryna Łuszczewska-Romahnowa*, „Studia Filozoficzne” 1979, nr 1, s. 189–194. Przedruk [w:] T. Batóg, *Od Kanta do homofonów (Artykuły, autoreferaty, biografie, recenzje)*, Poznań, Wydawnictwo i Drukarnia Uni-Druk, 2015, s. 232–237.
- Batóg T., *The Axiomatic Method in Phonology*, London, Routledge and Kegan Paul, Ltd., 1967.
- Batóg T., *Twórczość Ajdukiewicza a rozwój logiki formalnej*, „Studia Filozoficzne” 1984, nr 5, s. 135–147.
- Batóg T., *Romahnowa (Łuszczewska-Romahnowa)*, *Polski Słownik Biograficzny*, t. 31, z. 4, s. 575–576. Przedruk [w:] T. Batóg, *Od Kanta do homofonów (Artykuły, autoreferaty, biografie, recenzje)*, Poznań, Wydawnictwo i Drukarnia Uni-Druk, 2015, s. 237–239.
- Feferman A.B., Feferman S., *Alfred Tarski. Life and Logic*, Cambridge, Cambridge University Press, 2004. Przekład polski: *Alfred Tarski. Życie i logika*, Warszawa, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, 2009.
- Gan-Krzywoszyńska K., Leśniewski P., *Kazimierz Ajdukiewicz 1890–1963*, Poznań, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, 2016.
- Giedymin J., *Problemy, założenia, rozstrzygnięcia. Studia nad logicznymi podstawami nauk społecznych*, Poznań, Polskie Towarzystwo Ekonomiczne, 1964.
- Jedynak A., *Ajdukiewicz*, Warszawa, Wiedza Powszechna, 2003.
- Kmita J., *Wykłady z logiki i metodologii nauk dla studentów wydziałów humanistycznych*, Warszawa, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1975.
- Kozłowski W.M., *Krótki zarys logiki wraz z elementami ideografii logicznej*, Warszawa, Wydawnictwo M. Arcta, 1918.
- Kozłowski W.M., *Logika przyrodoznawstwa. Wykłady na Uniwersytecie Poznańskim*, Poznań 1922.
- Kozłowski W.M., *Podstawy logiki, czyli Zasady nauk: wykład systematyczny dla szkół wyższych oraz dla samouctwa*, Warszawa, Wydawnictwo M. Arcta, 1916.
- Łuszczewska-Romahnowa S., *Logika*, [w:] *Nauka w Wielkopolsce*, red. G. Labuda, Poznań, Wydawnictwo Poznańskie, 1973, s. 190–198.
- Małowski A., *ABC porządnego myślenia*, Warszawa, Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych, 1957.
- Murawski R., *Filozofia matematyki i logiki w Polsce międzywojennej*, „Monografie Fundacji na rzecz Nauki Polskiej”, Toruń, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2011.
- Murawski R., *Philosophy of Mathematics and Logic in the 1920s and 1930s in Poland*, Basel, Birkhäuser Verlag, 2014.
- Murawski R., Pogonowski J., *Badania logiczne prowadzone w Uniwersytecie Poznańskim w latach 1945–1955*, „Investigationes Linguisticae” 2016, nr 14, s. 68–77.
- Murawski R., Pogonowski J., *Logical investigations at the University of Poznań in 1945–1955*, [w:] *Methodisches Denken im Kontext*, eds. P. Bernhard und V. Peckhaus, Paderborn, mentis Verlag, 2008, s. 239–254. Przedruk [w:] R. Murawski, *Logos and Mátēma. Studies in the Philosophy of Mathematics and History of Logic*, Frankfurt am Main, Peter Lang Internationaler Verlag der Wissenschaften, 2011, s. 283–294.

- Murawski R., Pogonowski J., *Seweryna Łuszczewska-Romahnowa*, [w:] A. Garrido, U. Wybraniec-Skardowska (eds.), *Lvov-Warsaw School. Past and Present*, Basel, Birkhäuser Verlag, 2018, s. 241–247.
- Such J., *Wstęp do metodologii ogólnej nauk*, Poznań, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, 1973.
- Suszko R., *Canonic axiomatic systems*, „*Studia Philosophica*” 1951, nr 4, s. 301–330.
- Suszko R., *Konstruowalne przedmioty i kanoniczne systemy aksjomatyczne*, „*Kwartalnik Filozoficzny*” 1950, nr 19, nr 3/4, s. 331–359. Po raz pierwszy opublikowane w 2002 r. w wydanym przez PAU i UJ numerze archiwalnym „*Kwartalnika Filozoficznego*”.
- Wiegner A., *Elementy logiki formalnej*, Poznań, Księgarnia Akademicka, 1948.
- Woleński J., *Filozoficzna szkoła lwowsko-warszawska*, Warszawa, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1985.
- Woleński J., *Logic and Philosophy in the Lvov-Warsaw School*, Dordrecht–Boston–London, Kluwer Academic Publishers, 1989.
- Woleński J., *Mathematical logic in Poland 1900–1939: People, circles, institutions, ideas*, „*Modern Logic*” 1995, nr 4, s. 363–405. Przedruk [w:] J. Woleński, *Essays in the History of Logic and Logical Philosophy*, Kraków, Jagiellonian University Press, 1999, s. 59–84.
- Woleński J., *Przedmowa do wydania polskiego*, [w:] A.B. Feferman i S. Feferman, *Alfred Tarski. Życie i logika*, Warszawa, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, 2009, s. 7–21.
- Zawirski Z., *Logika teoretyczna* (skrypt), Kraków 1938.

R. Murawski

Logic at the University of Poznan

Abstract

The aim of the paper is to outline the history of logic at the University of Poznan. Setting up and changes in organizational structures within the discipline, outstanding logicians connected and cooperating with the University of Poznan, distinguished students, review of achievements of Poznan logicians, and the scale of their impact were presented.